

Oponentský posudek disertační práce

Název: *Stát a náboženství v Hegelově právní filosofii*

Autor: *Olga Navrátilová*

Autorka si ve své práci vytkla za cíl zkoumat vztah státu a náboženství v kontextu Hegelovy filosofie práva, avšak zohledňuje i způsob, jak Hegel tento problém traktuje v *Berlínské Encyklopedii filosofických věd*. Zde – v *Základech filosofie práva* a v *Encyklopedii* - jsou totiž dvě kanonická místa pro interpretaci Hegelova pojetí vztahu státu a náboženství. Jde jednak o poznámku k § 270 *Základů* a o poznámku k § 552 *Encyklopedie*. Autorka věnuje oběma místům náležitou pozornost. Obecně lze říci, že autorka – dle mínění oponenta – v práci sleduje dvě témata, o nichž lze prohlásit, že motivují Hegelovo myšlení od samého počátku. Již z raných rukopisů (jednomu z nich – „Německá ústava“ - věnuje autorka svou pozornost) je totiž patrné, že Hegel chce filosoficky vyložit zejména dva fenomény a s nimi související témata, totiž co je stát a co je zbožnost resp. náboženství.

Práce má dobře promyšlenou výstavbu. Autorka zkoumá nejprve Hegelovo pojetí svobody, jež je realizována ve státě a garantována státem. Autorka se oprávněně nezabývá vyvracením mýtu o Hegelovi jako apologetovi pruského absolutistického státu resp. totalitního státu vůbec, s nímž zatím jako poslední přišel Popper. Nicotnost této námitky doložil přesvědčivě již v 60. letech minulého století Joachim Ritter, na kterého autorka poukazuje. Namísto toho autorka ukazuje, že pojem svobodné vůle je pro Hegela základním pojmem, z něhož své pojetí státu odvíjí. Následně autorka zkoumá Hegelovo pojetí náboženství v přednáškách o filosofii náboženství. Za centrální motiv Hegelova pojetí náboženství autorka považuje pojem „povznesení“ (Erhebung). Tím je míněno, že ve vztahu k absolutnu člověk transcenduje – překonává – sám sebe, avšak teprve v tomto překonávání nachází svou svobodu, a tudíž svou podstatu. Hegel byl, jak autorka dokládá, přesvědčen o tom, že tuto funkci nemůže splnit jakýkoliv typ náboženství, nýbrž teprve protestantské křesťanství. Autorka analyzuje Hegelovy argumenty pro toto pojetí. (Např. ukazuje, v čem je islám oproti křesťanství krokem zpět.) Teprve v kontextu těchto argumentů je srozumitelná Hegelova teze, podle které předchází reformace nutně před revolucí - míněna je francouzská revoluce, jejímž byl Hegel celý život zastáncem a spatřoval v ní největší dějinnou událost, byť byl kritikem jakobínského teroru, v němž spatřoval vyústění představy o absolutní svobodě libovůle. Přes veškerou kritiku Kantovy etiky pojímá i Hegel, jak autorka ukazuje, svobodu jako autonomii nikoliv jako libovůli. Nakonec autorka obě stěžejní témata Hegelovy filosofii

spojí v závěrečné syntéze, ve které zkoumá do nejmenších detailů Hegelovo pojetí vztahu státu jako realizované svobody a náboženství jako vědomí absolutní pravdy a svobody svědomí. Již z této hegelovské charakterizace náboženství je patrné, že tento vztah bude velmi komplexní, přičemž je třeba zdůraznit, že autorka svými analýzami této komplexnosti dostojí. Jí rozvíjené interpretace jsou přesvědčivé, srozumitelné a poučené velmi dobrou znalostí sekundární literatury, se kterou autorka polemizuje v úvodu a průběžně v poznámkovém aparátu, přičemž její kritika je většinou přesvědčivá a oprávněná. Přejechy mezi jednotlivými částmi práce jsou dobře motivované a vyložené. V závěru autorka svou interpretaci shrnuje tím, že se vrací ke třem otázkám položeným v úvodu a odpovídá na ně.

Hegelova politická filosofie, jeho teorie státu a vztahu náboženství a státu je specifická tím, že jak stát tak i náboženství (ale i dějiny) chápe Hegel jako projevy absolutního ducha. S tím je spojena složitost interpretace, která se musí vyhnout dvěma extrémům: buď se snažit tuto okolnost vytěšňovat a interpretovat Hegela jako liberálního nemetafyzického teoretika společnosti, nebo naopak pojímat jednotlivou individuální vůli jako hříčku v rukou absolutna. Ani jeden z těchto extrémů není Hegelově koncepci práv. Říkám to proto, že autorce se dle mého soudu daří rozvinout takovou interpretaci, která se oběma extrémům vyhýbá. Její výklad vztahu jednotlivého individuálního svědomí a vůle a státu je vyvážený a dle mého soudu vystihuje poměrně přesně Hegelovy intence.

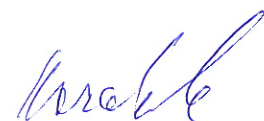
Je-li úkolem oponenta nacházet v práci problematická místa, nebude mít v případě předložené disertace snadnou práci. Práci není téměř co vytknout. Výhradu mám nicméně k první kapitole, kde autorka probírá vztah státu a náboženství u Hobbese a Locka. Domnívám se, že tento výběr je poněkud arbitrární, ba dokonce se domnívám, že místo Locka měl být zvolen Rousseau, který měl na Hegela nepochybně výrazně větší vliv než Locke, jak je to patrné již na pojmu obecné vůle, se kterým autorka v textu pracuje. Otázce vztahu státu a náboženství nakonec věnuje Rousseau ve *Společenské smlouvě* poměrně rozsáhlou pasáž, kterou Hegel jistě velmi dobře znal. Zatímco o Lockovi v *Dějinách filosofie* říká, že to, co Locke píše o výchově, snášenlivosti, přirozeném právu nebo o všeobecném státním právu, ho *nezajímá*, protože se to týká spíše „všeobecného vzdělání“, říká o Rousseauovi, že od něj vychází „princip svobody“, který dodává člověku, „který sám sebe pochopil jako nekonečno, tuto nekonečnou sílu.“ Jinými slovy: u Rousseaua nikoliv u Locka spatřuje Hegel motivy, které vtěluje do své vlastní koncepce. Jisté pochybnosti mám i ve vztahu k autorčiným výhradám vůči Hegelovi v závěru, zejména v části 6.2. Jednak mám za to, že to, co zde autorka Hegelovi vytýká jako opomenutí, Hegel velmi dobře ví a vypořádává se s tím. Hegelova věta z předmluvy, která ztotožňuje rozumnost se skutečností, otevírá možnost,

promýšlet takové formy státnosti, které jsou deficientní. Možnost státu, který selhává ve své základní roli, Hegel rozhodně nepřehlídí, byť ji nevěnuje odpovídající explicitní pozornost. Dále si nejsem jist, zda lze tvrdit, že možnost deformace státu je dána trvale již jeho formou. Autorka z této problematické teze, kterou nezdůvodňuje, následně usuzuje, že to tudíž nemusí být vždy stát, co garantuje svobodu, nýbrž samotné náboženství. Nejsem si jist, zda to lze držet, a to nejen jako výhradu vůči Hegelovi, nýbrž i na věcné rovině. Hegel se domníval, že stát musí být sekulární právě proto, že ztotožnění pozitivního práva s právem kanonickým podle něj vedlo k nejhorším tyraním. Výhrada v části 6.3., opírající se o L. Siepa, z „kulturního imperialismu“ by se musela především vyrovnat s Hegelovými argumenty ve prospěch teze, že završeným náboženstvím je protestantské křesťanství.

Nakonec nikoliv jako výhradu, ale spíše jako téma k diskusi uvádím otázku, jak je tomu s ateisty. Jak by měla vypadat ústava státu, složeného ze samých ateistů? Autorka tuto otázku sama naznačuje, když říká, že stát musí mít stále na paměti, že je zakotven ve svobodném smýšlení svých občanů, „ať už je artikulováno pomocí náboženství, *nebo jinak*“ (215). Domnívám se, že Hegelova filosofie práva umožňuje takovou ústavu minimálně promýšlet.

Práci doporučuji k obhajobě a k publikování.

PD JINDŘICH KAPUŠEK DV.

BŘEZEN 2014